

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Дороніна М.С.
Горовий Д.А.

Економічна політика
конспект лекцій

Харків, ХДЕУ, 2001

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Затверджено
на засіданні кафедри
менеджменту і маркетингу.
Протокол № 10 від 1 березня 2001 р.

Дороніна М.С.
Горовий Д.А.

Економічна політика
конспект лекцій

Укладачі:	М.С. Дороніна Д.А. Горовий
Відповідальний за випуск	Іванов Ю.Б.

Харків, ХДЕУ, 2001

Дороніна М.С., Горовий Д.А. Економічна політика. Конспект лекцій. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2001. – 46 с. Укр. мов.

У конспекті лекцій коротко викладені основні положення щодо економічної політики України та світового досвіду, набутому у цьому напрямку. Розкрито цілі, принципи, функції та методи економічної політики як науки. Розглянуто особливості використання економічної політики на різних рівнях (загальнодержавному та місцевому), визначені інструменти впливу держави на економіку.

Для студентів економічних спеціальностей, магістрів державної служби, викладачів.

Затверджено на засіданні кафедри
менеджменту і маркетингу.

Протокол № 10 від 1 березня 2001 р.

Рецензент

Завідуючий кафедрою
економічного аналізу та
бухгалтерського обліку НТУ "ХПІ"
д.е.н., професор Тимофєєв В.М.

© Харківський державний економічний
університет
© Дороніна М.С.,
Горовий Д.А.
2001

ВСТУП

Проведення радикальної реформи в Україні вимагає підготовки висококваліфікованих спеціалістів для органів державної служби різних рівнів. Однією з найважливіших спеціальних дисциплін в системі їх підготовки виступає Економічна політика.

Економічна політика держави – це система економічних заходів, що здійснюються державою в інтересах усього суспільства. Вона формується як центральними, так і регіональними органами влади. Тому запропонований курс набуває важливого значення для магістрів державної служби, які будуть працювати переважно в органах державної влади.

Його мета – дати слухачам магістратури знання про сутність, зміст та механізм державної політики у сфері економіки, розмежування функцій, прав та відповідальності центральних та місцевих органів влади при її формуванні і реалізації.

В результаті вивчення теоретичної частини даного курсу слухачі магістратури повинні знати:

- основні визначення поняття “економічна політика”, фактори та умови, які обумовлювали зміст економічної політики в різних країнах;

- функції органів державної статистики, їх роль у системі формування та реалізації економічної політики держави, принципи статистичного обстеження підприємств, організацій та населення;

- роль держави у зміцненні економічного базису суспільства, методи та методики державного регулювання економічних процесів;

- зміст поняття “економічна безпека держави” та способи її забезпечення;

- зміст, призначення державних економічних програм, принципи їх виконання та оцінки результатів;

- зарубіжний досвід створення вільних економічних зон та управління ними.

Внаслідок вивчення курсу слухач магістратури повинен уміти:

- провести аналіз результатів реалізації державних програм;

- скласти економічний прогноз розвитку регіону;

- обґрунтувати переваги та недоліки створення вільної економічної зони;

- приймати рішення, які відповідають державним програмам розвитку;

підготувати дані для статистичного звіту та використовувати дані, отримані від органів державної статистики.

Програмою курсу передбачається вивчення шести тем, які охоплюють основні питання щодо економічної політики.

Для повного та успішного засвоєння курсу слухачі магістратури повинні мати підготовку з таких дисциплін, як мікроекономіка та макроекономіка, економіка підприємств, менеджмент, маркетинг, фінансовий менеджмент та інші.

Курс "Економічна політика" тісно пов'язаний з рядом інших дисциплін, передбачених планом підготовки магістрів державної служби (фіскальна політика, монетарна політика та інші).

1. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ: ЇЇ СКЛАДОВІ ТА ПРИНЦИПИ

Економіка в перекладі з грецького означає: мистецтво управління домашнім господарством. В сучасних умовах поняття "економіка" охоплює такі аспекти:

- 1) сукупність виробничих відносин історично визначеного способу виробництва, економічний базис суспільства;
- 2) народне господарство країни (макроекономіку і мікроекономіку), що включає відповідні галузі і види виробництв чи його частини;
- 3) галузь науки, що вивчає функціональні або галузеві аспекти економічних відношень.

Економічна наука покликана визначати, як максимально ефективно використовувати обмежені ресурси — природні запаси, капітали, трудові резерви, що і для кого робити. Як і всі інші галузі знання, економіка включає набір аксіом і доказів, придатних для аналізу в будь-яких конкретних умовах. У цьому вузькому змісті вона не може бути національною, так само як не може існувати американської фізики чи німецької математики.

Економіка безпосередньо пов'язана з політикою. *Політика* в перекладі з грецького означає: державні чи суспільні справи (від слова polis — місто-держава). Політика — це сфера діяльності, пов'язана з відношеннями між соціальними групами, націями, класами, ядром якої є проблема завоювання, утримання і використання державної влади.

Найістотніше в політиці — це устрій державної влади. Будь-яка суспільна проблема здобуває політичний характер, якщо її рішення, прямо чи побічно, пов'язане з соціальними інтересами, проблемою влади.

Характер взаємин між економікою і політикою висловлений у двох класичних формулах:

- 1) політика є концентрований вираз економіки:
- 2) політика не може не мати першості над економікою.

Ці формули засвідчують, що в основі всіх питань державної політики лежить економіка. Політика, навіть наукова політика, — це настільки ж мистецтво, як і наука. Політика широко піддана впливу особистих якостей політичних діячів.

Найважливішою складовою частиною загальної політики є економічна політика. *Економічна політика* — це система економічних заходів, здійснюваних державою в сфері суспільного відтворення. В різних підручниках зустрічається безліч визначень економічної політики. Основними є наступні:

Джон М. Кейнс вважав, що економічна політика, що виражає загальну волю, — це державне регулювання, яке впливає на такі незалежні перемінні, як схильність до споживання, гранична ефективність капіталу і норма відсотка, а через їхнє посередництво — на зайнятість і національний дохід. Кейнс віддає перевагу грошово-кредитній і податковій політиці, а до одержавлення відноситься скептично. Економічна політика кейнсіанського спрямування довгий час (з 30-х років до початку 70-х) була ведучою в державах Заходу.

Мілтон Фрідмен оцінює позитивні економічні знання як фундамент, на якому будується політична діяльність. Політика відноситься скоріше до мистецтва, ніж до науки, особливо в частині прийняття рішень. Цей підхід дозволяє, на думку автора, знайти основну єдність кінцевих цілей у представників різних економічних течій і тим самим сприяє подоланню розбіжностей.

Вальтер Ойкен розуміє під економічною політикою сукупність державних заходів впливу на економічні процеси. Вирішальна задача економічної політики полягає в створенні умов, які не приводять до виникнення небезпечних, фатальних тенденцій.

Ентоні Б. Аткінсон і Джозеф Е. Стігліц схиляються до ототожнення економічної політики з економічною діяльністю уряду і його взаємозв'язків із соціальними об'єктами. Економічна політика — це

прийняття рішень з приводу державних витрат, визначення логіки і критеріїв урядових дій.

Словник Макміллана (Лондонської економічної школи) пропонує своє коротке, але достатньо містке визначення: «Економічна політика — це поведінка держави у відношенні економіки. Як домінантна мета виступає оптимум добробуту, виражений у кількісних макропоказниках, досяжний у даних конкретних умовах».

Для *Джеффри Сакса* економічна політика складається з підготовки урядових рішень і дій, спрямованих на мінімізацію соціальних утрат. Економічна політика є галуззю економічної теорії.

Загальну думку у наведених вище визначеннях можна систематизувати в такий спосіб: економічна політика, або державне регулювання економіки, покликана виражати сукупну волю суспільства, вона знаходить своє конкретне втілення в рішеннях і діях уряду, може корегувати економічні процеси.

Соціальний зміст економічної політики, її ідея, цілі і засоби досягнення визначаються характером суспільного ладу, які управляють відносинами власності. На економічну політику, яку виробляє політична партія, що стоїть при владі, впливають багато факторів:

- співвідношення політичних і соціальних сил у країні;

- ступінь розвитку соціальних конфліктів і соціальної напруженості в країні і на міжнародній арені;

- стан миру і війни.

Економічна політика виходить сьогодні на передній план. Це обумовлено рядом обставин: ускладненням громадського життя у всіх її проявах; комплексністю задач, рішення яких неможливе без економічного аналізу; небезпеками екологічних потрясінь; важким пошуком згоди в сфері міжнародних відносин. Природним вираженням значимості економічної політики став ріст частки державних витрат у валовому продукті країни. Якщо наприкінці XIX ст. вона складала близько 8%, то тепер піднялася в середньому серед індустріальних держав до 40%. Зросли витрати на утримання державного апарату, хоча цей показник не завжди кореспондується з ефективністю економічної політики.

Економічну політику можна, мабуть, назвати прикладною наукою, що використовує фундаментальні наробітки в галузі економіки,

соціології, психології й історії. Першоосновою політичного дослідження виступають економічні гіпотези, моделі, досвід.

Деякі вчені думають, що *економічна політика* — це система дій держави, спрямованих на виправлення ситуації, на корекцію економічних процесів. Так чи інакше, але зв'язок між макроекономікою й економічною політикою очевидний. Та чи значить це, що державна економічна політика не має відношення до процесів, що відбуваються на мікрорівні? Політика так само, як і економіка, вивчає поведінку людей в економічному просторі, і державні дії можуть бути спрямовані на стимулювання конкуренції (антимонопольна політика), на способи підвищення ефективності виробництва, його ресурсне забезпечення, на оздоровлення окремих економічних комплексів, тобто на рішення проблем мікроекономічних. Але, оскільки економічна політика працює у великій системі, вона має основною метою стабілізацію економіки в цілому.

Схематично взаємодію економічних наук можна зобразити так:

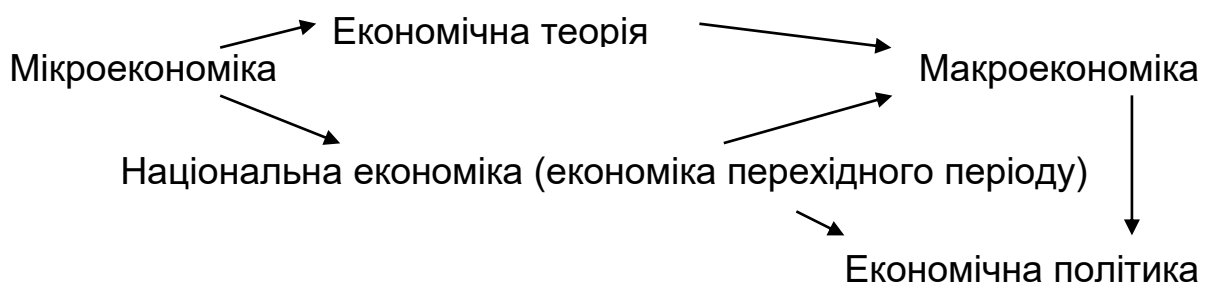

Рис. 1. Взаємодія економічних наук

Але постає питання, чим наука “економічна політика” відрізняється від ще однієї схожої науки, що довгий час панувала у нашій країні, – політичної економії. Ці науки мають дуже схожі назви, але підхід, закладений у них, є абсолютно протилежним. Так, із назви “політична економія” видно, що головною ланкою цієї науки виступає політика. Класова боротьба та її політичні аспекти мають домінувати при прийнятті економічних рішень уряду, держави. Але з історії відомо, що всі політичні, військові, релігійні, міжнаціональні конфлікти мають під собою переважно економічне підґрунтя. Таким чином, економічна політика як наука в історичному розрізі має багато підтверджень та засвідчує свою більшу ґрунтовність.

Економічна наука містить два компоненти — *позитивний* і *нормативний*. Задачею першого є пошук відповіді на питання «що

відбувається» і пояснення сформованої ситуації, він служить базою для наукового прогнозування; другий відповідає на питання «як повинно бути» і, відповідно, сприяє виправленню ситуації шляхом розробки рецептів, в основному, правового характеру. Сполучення цих двох початків характерно для економічної політики кожної країни, причому у прихильників прямого державного регулювання, як правило, чітко виражений нормативний підхід, а у лібералів — очевидна позитивна спрямованість, вони більш уповують на сили ринку і віддають перевагу використанню непрямих, корегуючих методів державного впливу.

Представників різних теоретичних напрямків відрізняють не цілі, а інструментарій впливу, пропонований прихильниками різних наукових доктрин, акценти у використанні тих або інших традиційних засобів.

Таблиця 1.

Основні напрямки й інструментарії, використовувані представниками різних напрямків в економічній політиці

Підхід	Напрямок політики	Інструменти
нормативний	фіскальна політика	податкова політика; регулювання за допомогою державних витрат
позитивний	монетарна політика	операції на відкритому ринку (з цінними паперами); маніпулювання банківськими резервами і процентною ставкою; прямий вплив на грошову масу

Якщо звернутися до історії, то можна помітити, що формування економічної політики повсюди починалося з політики нормативної (фіскальної). Дотепер питома вага цієї форми економічного регулювання більш значна в менш економічно розвинутих країнах. Монетарна політика частіше застосовується у економічно розвинутих країнах, бо вона вимагає високої професійної кваліфікації від виконавців та більш швидкої реакції на запити ринку від самого державного механізму.

Історично поділяють три етапи розвитку економічної політики:

- 1) теорія економічних порядків;
- 2) базова теорія економічної політики (Теорія Тінбергена);
- 3) “критика Лукаса”.

Основою теорії економічних порядків, згідно Вальтера Ойкена, є *Економічний космос*. Він складається з трьох елементів, взаємозв'язок між якими можна представити у вигляді наступної схеми:

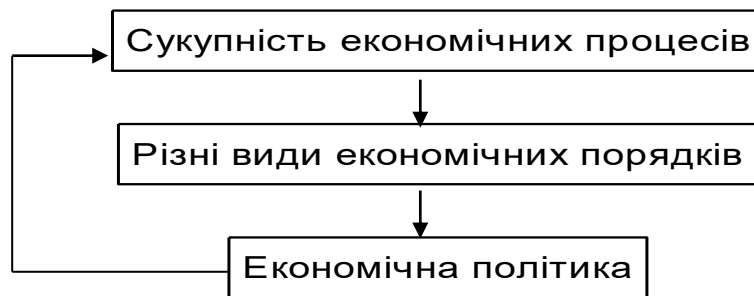

Рис. 2. Структура Економічного космосу

Центральною ланкою наведеної схеми є економічний порядок. Під економічним порядком Ойкен розумів рамкові умови ринкового господарства, тобто сукупність інституцій, що представляють звід даних, необхідних для того, щоб суб'єкти, що хазяюють, могли приймати рішення і робити ті або інші дії.

Саме в залежності від того чи іншого порядку або стадії його розвитку держава обирає ту чи іншу економічну політику. Систематизуючи історичну практику, В. Ойкен пропонує наступну типологію економічних політик: свобода дій; політику централізованого, цілком чи частково, управління економікою; політику середнього шляху; політику конкурентного порядку і крапкову політику. І якщо з назв двох перших політик зрозуміло, що вони означають, то на останніх зупинимося більш докладно:

Політика «середнього шляху» припускає той чи інший ступінь державного втручання в ринкову економіку, набуття компромісу між ринком і плановим господарством. Сюди відносяться: втручання з розподільними цілями, політика «повної зайнятості», кон'юктурне регулювання.

При *конкурентному порядку* рамкові умови, створювані державою, сприяють максимальному розвитку конкуренції. Задачею поточної економічної політики є обмеження чи недопущення тенденцій до концентрації економічної влади (процесів монополізації) і тих форм ринку, що ведуть до нанесення екологічного збитку.

Крапкова (чи пунктирна) економічна політика включає політико-правові дії, орієнтовані на рішення окремих проблем, на захист інтересів конкретних сфер. Зворотним боком тут може стати порушення

комплексності, цілісності економічного підходу. У цьому змісті політика доходів, спрямована на підтримку окремих сфер чи прошарків населення, може викликати перекося в сукупному платоспроможному попиті і грошові розлади.

Базовою теорією економічної політики прийнято вважати концепцію, запропоновану ще в 50-ті рр. голландським економістом, першим лауреатом Нобелівської премії з економіки (1969 р.) *Яном Тінбергеном* (1903 – 1994). Відповідно до теорії Тінбергена, складовими економічної політики є: ключові цілі добробуту (набір макроекономічних показників); інструменти, які має уряд; модель, що пов'язує цілі й інструментарій і дозволяє визначити оптимальний масштаб політичних дій. До інструментів відносять заходи, розділені на чотири групи — фінансові (бюджетно-податкові), монетарні (грошово-кредитні), зовнішні (маніпуляції з валютним курсом) і регулюючі доходи. При цьому число використовуваних інструментів повинне збігатися з кількістю поставлених цілей.

Але найскладнішим елементом при розробці політичної програми є невизначеність, що переслідує економічну динаміку і часом несе за собою дуже значні соціальні втрати. Це передбачило появу нового напрямку економічної політики, відомого в економічній літературі як “Критика Лукаса”.

У моделі економічної політики Тінбергена введені коефіцієнти, що пов'язують економічні перемінні і політичні дії. Тим часом зміни в економіці і політиці роблять ці коефіцієнти ненадійними. Самі вихідні економічні параметри частіше некоректні, оскільки вони вже є результатом політичного маневрування, і тому подальший аналіз може привести до несподіваних результатів.

У центрі уваги Лукаса виявилася оцінка очікувань. Як правило, її роблять приблизно, виходячи з минулого досвіду. Така механічна екстраполяція, вважає Лукас, порочна. Реакції на політичні зміни неможливо передбачати, виходячи з минулого. Політика, що ґрунтується на середньостатистичних показниках минулого і недооцінює фактор мінливих очікувань, приречена на помилки і невдачі.

Важливим при виборі і проведенні раціональної політики є ступінь довіри до неї з боку електорату. Відхилення від оголошеного курсу підривають віру в дієздатність влади, вони небезпечні ще й тому, що недовіра до політичних акцій породжує пасивність, опір спробам урядів

мінімізувати соціальні втрати, а це гальмує проведення розумної економічної політики.

2. ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Економічні функції держави - це конкретні напрямки здійснення економічної діяльності (політики) держави. Ці функції потрібно розглядати двояко: по-перше, держава є суб'єктом власності і підприємництва та регулює державний сектор національної економіки; по-друге, держава регулює недержавний сектор економіки, використовуючи строго відведені для цього механізми, і національну економіку в цілому. *Механізм державного регулювання економіки* - це сукупність різноманітних важелів, інструментів, за допомогою яких держава веде економічну діяльність. Інструментарій державного регулювання різноманітний. Найважливішими є економічні та адміністративні методи.

У ХХ ст. виявилася безперспективність економічного розвитку суспільства з крайнощами щодо втручання держави в економіку: з одного боку, класичний капіталізм, коли держава зовсім не втручається в економічну діяльність, а з іншого - державний соціалізм, коли вона повністю регулює економіку.

Держава завжди виконувала класичні економічні функції. Вона законодавчо запроваджувала "загальні правила гри", тобто систему нормативних актів, які регулюють діяльність суб'єктів ринку, в тому числі таких інститутів, як комерційні банки, біржі, акціонерні товариства. В державних судових органах розглядали не тільки кримінальні справи, але й майнові, господарські конфлікти. Держава збирала податки, за рахунок яких не тільки утримувала чиновників, а й фінансувала закупівлю зброї і спорядження для приватних компаній. У деяких країнах державі належали залізниці і так звані казенні заводи. Однак у цілому економічна роль держави ще на початку ХХ ст. була максимально обмежена, національне виробництво стало майже винятковою сферою приватного бізнесу. Згідно з теорією класичного капіталізму головна спонукальна сила розвитку у ринковій системі - це особистий інтерес, пов'язаний з одержанням прибутку. Одна з центральних ідей полягає в тому, що економіка функціонує ефективно, якщо держава не

втручається. Вважають, що ефективному функціонуванню економіки, яка здатна автоматично досягти певного обсягу виробництва і повної зайнятості населення, втручання держави може тільки зашкодити. Оскільки головним регулятором економічного розвитку є ринок, то йому треба надати повну свободу. Проте глибока і затяжна криза 30-х років XX ст. заперечили цю теорію. Стало очевидним, що механізм ринкового саморегулювання не виконує покладених на нього функцій, не забезпечує автоматичний вихід з кризи, що й викликало потребу переходу до активного регулювання економіки. В 1933 р. в США команда президента Ф. Рузвельта розробила і реалізувала так званий новий курс, практично запроваджуючи регулювання економіки. Вперше в історії США була утворена Рада з національної економічної безпеки, яка фактично координувала всі заходи в рамках нового курсу. Через 60 років президент Б. Клінтон та його адміністрація також створили Раду з національної економічної безпеки. Однак тепер, на думку американських учених, загроза економічній безпеці зумовлена зовнішніми факторами - міжнародною конкуренцією у світовій економіці.

На зламі XXI ст. міжнародна економічна конкуренція стає щораз важливішим фактором розвитку всіх країн. За таких умов економічно ефективною є держава, яка відстоює свої національні інтереси і гарантує свою національну економічну безпеку в умовах міжнародної конкуренції. Кількісно це виявляється в оптимальному співвідношенні між відкритістю національної економіки і підтримкою своїх виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках.

З цих причин інакше трактують економічну роль держави в цілому. В сучасних умовах розвитку світового господарства економічна роль держави залежить не від ступеня втручання в ринковий механізм, а від участі в забезпеченні внутрішніх і зовнішніх умов ефективного функціонування національної економіки. Тобто економічно ефективною держава може бути лише тоді, коли ефективною є сама економіка.

В економічній науці існують два підходи до участі держави в регулюванні процесів — *класична (монетарна)* і *кейнсіанська теорії*. З погляду класиків, ринковий механізм автоматично забезпечує рівність попиту й пропозиції, а відтак унеможлиблює тривалі порушення в економіці, зокрема спад виробництва, інфляцію, безробіття. Монетаризм ґрунтується на кількісній теорії грошей, які значно та безпосередньо впливають на економіку. Сутність теорії грошей полягає в тому, що

незначне збільшення грошової маси (3 – 5% за рік) сприятиме економічному зростанню, збільшення понад 5% може спричинити підвищення цін, зменшення грошової маси на 3% може зумовити спад виробництва; а зменшення грошової маси більш ніж на 3% - зростання виробництва до 5% на рік. Монетаристи вважають, що система вільного ринку забезпечує макроекономічну стабільність на підставі конкуренції (за умови, що держава не втручається у функціонування економіки).

На відміну від традиційної класичної теорії Джон Мейнард Кейнс обґрунтував об'єктивну необхідність і практичне значення державного регулювання ринкової економіки. Його теорія — це аналіз взаємодії та взаємозв'язків різних економічних категорій і величин, дослідження того, як невідповідність між ними впливає на стан економіки, а також в яких межах і якими методами державного втручання можна досягти узгодження між цими категоріями та величинами з метою постійного економічного розвитку. Згідно з концепцією Д. Кейнса, динаміку національного доходу і зайнятості визначають обсяг споживчих видатків населення, інвестиції, державні закупівлі та чистий експорт. Визначальну роль у цьому разі відіграють видатки населення (вони залежать від його доходів) та інвестиції.

Загострення соціально-економічної кризи в країнах з ринковою економікою змусило їх переглянути методи й підходи до макроекономічного регулювання, а тому великого поширення дістали неокласичні теорії. В їх основу покладено концепцію саморегулювання економіки та обмеженого державного втручання. На відміну від кейнсіанського стимулювання попиту вони, допускаючи безробіття, значну увагу приділяють обмеженню інфляції.

Водночас перехід до консервативної моделі регулювання не означає повної відмови від кейнсіанських методів, а є лише зміною стратегії щодо збереження в певних межах традиційних інструментів.

Кожна з концепцій має позитивні і негативні характеристики. Як засвідчує досвід багатьох держав, монетарний підхід є найпридатнішим для використання в умовах розвинутого ринку за наявності високого рівня розвитку, а кейнсіанський - у період становлення ринку, коли найдоцільнішим є активне втручання держави у розвиток соціально-економічних процесів і насамперед довгострокове регулювання економіки. Кейнсіанська концепція стабілізації домінувала в повоєнний період у розвинутих країнах Європи, що мали зруйновану економіку.

Останніми десятиріччями, коли економіка стабілізувалася, в США почали дедалі більше схилитися до монетаризму. В Японії ж з повоєнного часу і сьогодні простежується кейнсіанський підхід до управління економікою.

Сучасна економічна політика України повинна ґрунтуватися на раціональному поєднанні елементів обох концепцій - кейнсіанства та монетаризму. Однак, простежуючи лінію економічної політики уряду України і законодавців, можна зробити висновок, що вони дотримуються монетаристської концепції.

Зазначимо, що в країнах з монетаристською орієнтацією, як звичайно, частка податків у валовому прибутку фірм коливається від 25 до 35%, у країнах, де переважає кейнсіанська політика, - від 34 до 45%. В Україні ж з монетарними методами впливу на процес економічного розвитку питома вага податків досягає такого рівня (за деякими оцінками до 80 – 90%), за якого легальний бізнес стає нерентабельним.

У всіх розвинутих країнах базовими елементами механізму координації системи господарства є ринок і держава. Важливе практичне значення має проблема їхнього раціонального співвідношення.

У країнах з розвиненою ринковою економікою наміри запровадження прямого державного контролю перетворюються на реальність завжди, коли ймовірним стає руйнування конкуренції. І тут держава намагається врахувати як інтереси окремих груп економічних суб'єктів, так і загальноновизнані потреби суспільства у підтримуванні регульованого конкурентного порядку в країні. Державне регулювання потрібне за наявності трьох моментів:

1. У разі природної монополії, коли вихідною є теза про обмеженість ресурсів у галузі. Найчастіше ця обмеженість штучно створюється підприємствами, які функціонують у цих галузях, бо вона покликана створити особливі умови ринкової діяльності.

2. У разі ринкової монополії, коли йдеться про "неконкурентне ринкове витіснення", тобто продавці через дискримінацію цін або їх агресивне зниження намагаються витіснити з ринку конкурентів з метою встановлення панівного ринкового середовища.

3. Коли спостерігається побічна дія. Прикладом є шкода, заподіяна навколишньому середовищу: вирубування лісів, забруднення стічними водами морів, озер, річок.

Параметри впливу держави на ринкові події класифікуються за трьома групами: регулювання процесу входження в ринок; регулювання ринкового ціноутворення; регулювання ринкових обсягів виробництва.

За допомогою економічних методів державного регулювання створюються економічні умови, що стимулюють прагнення досягати в праці високих результатів. Їх застосування передбачає порівняння витрат і результатів. До економічних методів регулювання належать прогнозування, планування, програмування, матеріальне стимулювання і санкції, фінансування й кредитування, використання таких економічних категорій, як заробітна плата, собівартість, прибуток, ціна та ін.

У вивченні способів державного регулювання економічного розвитку виокремлюють три основні напрямки: автоматичні регулятори, антициклічне регулювання, державне програмування.

Автоматичні регулятори — це сукупність важелів, пов'язаних з економічною діяльністю держави і діють автономно незалежно від актів державної політики.

До найпоширеніших автоматичних регуляторів належать різні форми оподаткування та допомоги безробітним. Основна частина автоматичних регуляторів — податки, їх дія полягає в тому, що в разі зменшення доходів сума зборів автоматично скорочується, якщо ціни при цьому не підвищуються.

Якщо податок має прогресивний характер, тобто його ставки зростають швидше, ніж норми отриманого доходу, то скорочення податкових надходжень під час криз перевищує зменшення доходів. На відміну від податків переважна частина державних видатків не пов'язана безпосередньо з поточним відтворенням, вона не реагує автоматично на зміни доходів.

Державні видатки зростають більш-менш автоматично. Оскільки податки реагують на циклічну динаміку відтворення одразу, тоді в періоди криз, як правило, спостерігається дефіцит державного бюджету, а в разі підйому доходи переважають над видатками.

Отже, автоматичні регулятори можуть дещо пом'якшити кризу, але неспроможні їй запобігти. Якщо криза досить сильна і тривала, регулятори не можуть автоматично кардинально змінити її характер.

Антициклічні регулятори — це сукупність важелів фіскальної (бюджетної) та кредитної політики. Антициклічні заходи фіскальної політики найчастіше зводяться до застосування таких бюджетних важелів, як

державні закупки, державні капіталовкладення, трансфертні платежі, регулювання податкових ставок, а також правил і норм амортизації основного капіталу, що використовується під час розрахунків оподаткування.

Антициклічні заходи кредитної політики передбачають:

- зміну облікової ставки позичкового відсотка;
- зміну норми обов'язкових резервів комерційних банків;
- випуск (або викуп) державою короткострокових зобов'язань казначейства;
- кількісні обмеження кредиту;
- зміни умов споживчого, іпотечного та біржового кредиту.

Антициклічні регулятори можуть бути задіяні швидко і не потребують адміністративної та законодавчої процедури з їх вводу. За їх допомогою держава може провести перерозподіл коштів для зменшення впливу кризових явищ.

Державне програмування практикується в деяких економічно розвинених країнах. Воно передбачає складання центрального плану для економіки загалом. Програмування діє в таких напрямках:

- координація діяльності державних підприємств та установ;
- довгострокове планування державних капіталовкладень;
- субсидування і підтримка певних галузей;
- координація виробничих планів монополій згідно з загальноекономічним довгостроковим прогнозом.

Державне програмування носить стратегічний характер. Воно призначено для того, щоби не допускати кризових явищ в економіці.

3. СУТЬ ДЕРЖАВНОГО ПРОГРАМУВАННЯ І ВИДИ ПРОГРАМ

Програмування національної економіки як явище в системі державного регулювання з'явилося у світовій практиці в середині XX ст. Першими на цей шлях стали США, Канада, Франція і Японія. Зокрема, відомими були програма освоєння ресурсів ріки Теннессі, розроблена в США в 30-ті роки, програми освоєння районів Півночі, розроблені і реалізовані в Канаді. В Японії найвідомішими є національні програми "Технополіс", "План реконструкції Японських островів" та ін.

Суть програмування полягає в аналізі стану національної економіки, виявленні проблем, які не можуть вирішити ринкові механізми, розробці та реалізації окремих економічних програм. Програмування може бути успішним лише за умови дотримання централізованого підходу до розробки, управління та реалізації масштабних народногосподарських програм. Головними завданнями програмування є підтримка економічної рівноваги, вплив на якісне перетворення економіки, стимулювання її розвитку.

Мета державного програмування – досягнення прийнятного для держави варіанта розвитку економіки. Програмування, як форма державного регулювання, має такі специфічні особливості:

1) втручання держави в економіку не ліквідує стихійність у ринкових перетвореннях, а лише коректує цей процес;

2) програмування є елементом сучасної ринкової організації економіки, оскільки держава не керує агентами ринку, а лише спрямовує їхню діяльність;

3) основою програмування є структурне регулювання;

4) програмування, як форма впливу на економіку, є системним і комплексним.

Класифікація державних програм:

1) за строками виконання: довго- (10-15-20 років), середньо- (4-5 років); короткотермінові (1 рік) програми;

2) за напрямками застосування державних інтересів:

спеціальні програми розвитку окремих галузей, секторів або районів; прикладом таких програм в Україні є державна програма розвитку вугільної промисловості, державна програма ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, Державна національна програма "Освіта, Україна XXI століття";

програми, що стосуються певних загальнонаціональних проблем: державна програма зайнятості, державна програма соціального захисту населення, програми діяльності державних економічних органів, державна програма приватизації, урядова програма Кабінету Міністрів "Україна-2010";

програми для досягнення економічної рівноваги: програми стабілізації економіки та виходу її з кризового стану; фінансові програми; регіональні програми з господарського освоєння нових районів,

перетворення економіки регіонів, які вже сформовані, формування нових територіально-виробничих комплексів, тощо.

3) за рівнем масштабу порушених проблем:

великомасштабні комплексні програми; до них можна віднести комплексну програму НТП в національній економіці, програми вирішення найважливіших соціальних проблем;

програми соціально-економічного розвитку, наприклад, житлова програма;

вузькі науково-технічні програми.

Вивчення конкретних програм свідчить, що є суттєві відмінності у формах виконання їхнього втілення. Ці відмінності залежать від масштабу і сфери дій програм, ступеня залучення державного і приватного секторів, характеру економічних та адміністративно-правових зв'язків. Методи формування структури і змісту програм, особливо їхнього організаційно-економічного механізму, залежать від їхнього правового статусу (індикативного чи директивного).

Особливе місце в системі державних програм посідають цільові комплексні програми.

Комплексно-цільова народногосподарська програма – це державний, адресний плановий документ, у якому визначений за ресурсами, виконавцями та строками комплекс економічних, техніко-виробничих, науково-дослідних, організаційно-господарських заходів, до яких, звичайно, залучено багато галузей, господарських органів, регіонів.

Фактично комплексно-цільова народногосподарська програма – це бізнес-план, за яким повинна розвиватися держава. За структурою цільова комплексна програма має такі головні елементи (блоки):

цільовий, де з'ясовані головна ціль і підцілі програми, бажана послідовність їхньої реалізації;

структурний, формування якого дає змогу визначити набір та контури цілереалізаційних систем, тобто об'єктів національної економіки та їхніх елементів, які об'єднані за ознакою цільового призначення;

блок техніко-економічного обґрунтування;

ресурсний, який характеризує обсяг і структуру розподілу ресурсів, потрібних для виконання програми;

організаційний, у якому з усіх елементів програми передбачені відповідальні виконавці, джерела і строки виділення ресурсів, а також терміни вжиття заходів.

Показники цільових комплексних програм є в індикативному плані (державній програмі економічного і соціального розвитку). До таких показників належать: виробництво найважливіших видів продукції для потреб програми; ліміти капітальних вкладень і обсяги будівельно-монтажних робіт на її реалізацію; державні замовлення на виробництво (поставку) продукції, робіт, послуг, потрібних для виконання програми; державне замовлення на введення в дію виробничих потужностей і основних фондів; перелік найважливіших будов; витрати з державного бюджету на реалізацію цільових програм; затрати валютних ресурсів і найважливіші заходи у сфері зовнішньоекономічних зв'язків. Цільові комплексні програми за цілями складання можна порівняти з бізнес-планом, що його складають фірми. Цільові комплексні програми (ЦКП) (науково-технічні, соціальні, економічні) розробляють для досягнення соціально-економічних цілей на засадах підвищення ефективності суспільного виробництва.

Порядок складання і розробки ЦКП такий:

- аналіз тенденцій економічного розвитку в сфері програмної діяльності;

- прогнозування і визначення потреби коректування цих тенденцій;
- дослідження і розробка альтернативних варіантів програми;
- оцінка і вибір найефективніших варіантів програми;
- формування розгорнутого проекту програми;
- формування єдиної стратегії вирішення проблеми.

Для розробки й обґрунтування різних варіантів ЦКП доцільно використовувати:

- методи економічного аналізу;
- методи структурного аналізу, тобто методи формування варіантів задоволення потреб народного господарства в продукції;
- балансові методи;
- методи обґрунтування рівня розвитку виробництва й основних показників за факторами впливу.

Формування системи цілей програми передбачає визначення головної мети з наступним її розділом на ієрархічну множину більш конкретних цілей. Загальну мету програми розділяють у функціональному і предметному розрізі, тобто на функціональні і предметні цілі. Для виявлення кількісних характеристик програмних

цілей кожну програму розгортають у багаторівневу множину локальних (часткових) підцілей, які називають деревом цілей.

У випадку розгортання кінцевої мети програми використовують метод дезагрегації або метод забезпечувальних умов.

Метод дезагрегації використовують тоді, коли кінцеву мету програми не вдається пов'язати з засобами її досягнення, що буває, головне, під час побудови функціонального дерева цілей.

Метод забезпечувальних умов передбачає, що вихідну проблему спочатку пропонують для оцінки експертам. Кожен експерт формує вимоги у формі науково-технічних, економічних, організаційних та інших умов, виконання яких, на його думку, потрібне для того, щоб він взявся за вирішення проблеми. Далі кожну науково-технічну умову розглядають як проблему і пропонують для оцінки відповідним фахівцям.

Кожен метод дає змогу формувати альтернативні варіанти.

Функціональне дерево цілей програми є основою для побудови дерева систем. У ньому значення якого-небудь компонента і його складових виражені предметно і є відповіддю на питання "З чого складається?", тобто відображають реальну можливість досягнення цілей. Для цього провадять процедуру оцінки і відбору систем шляхом побудови функціонально системної матриці (ФСМ), яку заповнюють у вигляді таблиці. В ній підмет - найменування існуючих і прогнозованих систем, здатних реалізувати вихідну ціль програми, а присудок - цілі нижчого рівня функціонального дерева цілей. Матрицю заповнюють експертним шляхом. Якщо система реалізує функцію, на перетині колонок і рядків ФСМ ставлять 1, якщо ні - 0. Вибирають базовий варіант і виконують порівняльний аналіз властивостей та затрат кожної альтернативної системи. Під час формування цілей програми кількісно визначають вимірювальні показники, які характеризують досягнення цілі і називаються *цільовими нормативами*. Цільові нормативи задають у трьох головних формах: інтегральній, індексній, питомій.

Цей етап роботи над формуванням програми закінчується *ранжуванням цілей*, викликаним потребою найефективніше розподілити обмежені ресурси.

Критерії оцінки програм:

1. Соціальний ефект реалізації варіанта програми можна оцінити кількісно зіставленням соціальних умов до і після його реалізації. Соціальні наслідки деяких заходів можна оцінити тільки якісно. Для

зіставлення соціальних результатів варіантів програми використовують показник суспільної соціальної ефективності затрат на реалізацію, визначений числовим рядом:

$$E_c = \frac{C_i}{S}, \text{ — } i = 1, 2, 3, \dots, n, \quad (4.1)$$

де E_c — соціальна ефективність затрат; C - соціальні результати (ефект) i -го виду в натуральному вираженні; S - затрати на виконання варіанта програми.

2. Економічний ефект розраховують для формалізації процесу оцінки і відбору варіантів програми за критерієм економічної діяльності. Для цього можна використовувати методи бальної оцінки з ваговими коефіцієнтами за формулою

$$E_c = m \cdot \sum a_i \cdot x_i, \quad (4.2)$$

де E_c — значення *узагальненого показника* економічної ефективності; a - ваговий коефіцієнт i -го часткового показника; x — бальна оцінка i -го часткового показника; m — кількість галузей народного господарства, які використовують результати розробки варіанта програми.

Для забезпечення своєчасного, оперативного і послідовного формування етапів, завдань, розділів і підпрограм проекту розгорнутої програми розробляється координаційний план, у якому визначають етапи і послідовність робіт, дають завдання окремим виконавцям і строки їх завершення. Для координації строків виконання окремих взаємопов'язаних загальною метою робіт будують сітьові та календарні графіки.

Для оцінки результатів програми застосовують такі методи:

1. *Метод експертних оцінок* передбачає експертну оцінку ресурсів на окремих етапах і програму в цілому групою експертів та узагальнення експертних висновків.

2. Затрати *методом аналогів* визначають за аналогією з урахуванням досягнутого рівня розподілу ресурсів за такою формулою:

$$Z_i = Z_a \cdot K_{пп} \pm \Delta Z_i, \quad (4.3)$$

де Z_i — затрати на виконання i -го заходу, передбаченого програмою, грн.; Z_a — затрати на виконання попередніх аналогічних заходів (робіт), грн.; $K_{пп}$ — прогнозований коефіцієнт підвищення продуктивності праці виконавців, зниження затрат ресурсів тощо; ΔZ_i - збільшення (зменшення) затрат на реалізацію i -го заходу з урахуванням ступеня

відповідності аналога, розроблюваному варіанту, грн. Значення ΔZ обчислюють методом експертних оцінок.

3. *Структурний метод* ґрунтується на наближеній оцінці затрат на реалізацію програми за питомою вагою окремих етапів циклу в загальній вартості (трудомісткості) робіт або питомій вазі окремих елементів у загальному кошторисі затрат на програму.

4. *Нормативний метод* передбачає визначення затрат на реалізацію програми за допомогою нормативів.

Якщо програма розрахована на декілька років, то сумарно за роками розрахункового періоду економічний ефект обчислюють за формулою:

$$E_{пз} = P_{пз} - Z_{пз} , \quad (4.4)$$

де $E_{пз}$ – економічний ефект програмного заходу за розрахунковий період; $P_{пз}$ – вартісна оцінка результатів від виконання заходів за розрахунковий період; $Z_{пз}$ – вартісна оцінка затрат на виконання заходів за розрахунковий період.

У випадку визначення економічної ефективності результатів програми в цілому виконують системну оцінку всіх видів результатів програми (економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних).

Однією з визначальних умов досягнення програмних цілей є створення ефективного організаційно-економічного механізму управління формуванням та реалізацією програми. Органи управління програми створюють на стадії, яка передуює її розробці. Вони виконують повний управлінський цикл. Економічний механізм включає методи визначення та використання економічних важелів, виділення фінансових та матеріально-технічних ресурсів і розпорядження ними, оцінку й стимулювання діяльності виконавців.

Однією з основних функцій управління програмою є контроль за ходом її формування й реалізації. Джерелом інформації для цілей контролю є комплект затвердженої документації, форми державної статистичної звітності, звіти організацій та підприємств-виконавців, форми бухгалтерської звітності, спеціальна звітність за програмами.

4. ДЕРЖАВНА СТАТИСТИЧНА ЗВІТНІСТЬ

Для своєчасного контролю держави за процесами, що відбуваються в економіці країни і житті суспільства (в тому числі і за виконанням програм), необхідна система звітності, що надається суб'єктами господарської діяльності (юридичними і фізичними особами) відповідним державним органам.

Такими видами обов'язкової звітності для юридичних осіб і приватних підприємців в Україні є:

- звітність для податкової інспекції;
- звітність для пенсійного фонду;
- звітність для фонду зайнятості;
- статистична звітність.

І якщо з першими видами звітності все ясно з їх назви, то що являє собою статистична звітність, так просто не зрозуміло. Тому зупинимось на цьому виді звітності більш докладно. Статистична звітність призначена для відображення реалій громадського життя, їх проблем, успіхів і невдач. В Україні правові відносини в галузі державної статистики, визначення прав і функцій органів державної статистики, організаційні заходи здійснення державної статистичної діяльності з метою отримання всебічної та об'єктивної статистичної інформації щодо економічної, соціальної, демографічної та екологічної ситуації в Україні та її регіонах, забезпечення нею держави та суспільства регулює Закон України "Про державну статистику". Правовою основою державної статистичної діяльності є Конституція України, Закон України "Про державну статистику", інші закони України та нормативно-правові акти, які регулюють відносини в галузі статистики, інформації, науково-технічної діяльності, стандартизації, а також міжнародні договори України в галузі статистики, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Суб'єктами, на яких поширюється дія Закону "Про державну статистику" є:

органи державної статистики та працівники, які від імені цих органів на постійній або тимчасовій основі беруть участь у проведенні статистичних спостережень;

респонденти: юридичні, особи, їх філії, відділення, представництва та інші відособлені структурні підрозділи, що

знаходяться на території України; юридичні особи, їх філії, відділення, представництва та інші відособлені структурні підрозділи, що знаходяться за межами України і створені за участю юридичних осіб України;

фізичні особи, незалежно від їх громадянства, які перебувають на території України, або сукупності таких осіб;

користувачі даних статистичних спостережень.

Основними завданнями органів державної статистики є:

реалізація державної політики в галузі статистики;

збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичної інформації щодо масових економічних, соціальних, демографічних, екологічних явищ і процесів, які відбуваються в Україні та її регіонах;

забезпечення надійності та об'єктивності статистичної інформації;

розроблення, вдосконалення і впровадження статистичної методології;

забезпечення розроблення, вдосконалення та впровадження системи державних класифікаторів техніко-економічної та соціальної інформації, які використовуються для проведення статистичних спостережень;

створення і ведення Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України;

впровадження новітніх інформаційних технологій з опрацювання статистичної інформації;

взаємодія інформаційної системи органів державної статистики з інформаційними системами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб, міжнародних організацій та статистичних служб інших країн шляхом взаємного обміну інформацією, проведення методологічних, програмно-технологічних та інших робіт, спрямованих на ефективне використання інформаційних ресурсів;

координація дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб у питаннях організації діяльності, пов'язаної із збиранням та використанням адміністративних даних;

забезпечення доступності, гласності й відкритості статистичної інформації, її джерел та методології складання;

збереження і захист статистичної інформації.

В Україні за роки незалежності органи державної статистики перетерпіли кілька великих трансформацій. Так, у період з 1992 по 1998 рік вони були зведені в Міністерство статистики України, а пізніше – в Державний комітет з питань статистики України. Багато в чому трансформаційні процеси в обробці статистичних даних і органах державної статистики викликані тим, що раніше використовувалася недосконала методологія, допускалися прямі приписки, проводилася ручна обробка даних.

Статистична інформація, отримана на підставі проведених органами державної статистики статистичних спостережень, існує у вигляді первинних даних щодо респондентів, статистичних даних, що пройшли одну чи декілька стадій опрацювання та накопичені на паперових, магнітних та інших носіях або в електронному вигляді, а також аналітичних матеріалів, підготовлених на підставі цих даних.

Первинні дані - це інформація щодо кількісної та якісної характеристики явищ і процесів, яка подана респондентами під час статистичних спостережень.

Статистичні дані - це інформація, отримана на підставі проведених статистичних спостережень, що опрацьована і подана у формалізованому вигляді відповідно до загальноприйнятих принципів та методології. Статистичні дані, які є результатом зведення та угруповання первинних даних, за умови забезпечення їх знеособленості є зведеною знеособленою статистичною інформацією (даними).

Статистичною інформацією є також дані банківської і фінансової статистики, статистики платіжного балансу тощо, які складаються на підставі адміністративних даних, отриманих Національним банком України та спеціально уповноваженими органами державної влади (крім органів державної статистики).

З метою складання статистичної інформації органи державної статистики можуть використовувати такі джерела інформації:

первинні та статистичні дані щодо респондентів, які підлягають статистичним спостереженням;

адміністративні дані органів державної влади (за винятком органів державної статистики), органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб;

дані банківської і фінансової статистики, статистики платіжного балансу тощо;

статистична інформація міжнародних організацій та статистичних служб інших країн тощо;

оцінки та розрахунки, що здійснюються на основі зазначених вище даних.

Статистична методологія базується на результатах наукових досліджень, міжнародних рекомендаціях та досвіді статистичної практики з урахуванням національно-історичних особливостей країни.

Статистична методологія є основою для складання звітно-статистичної документації та проведення статистичних спостережень.

Звітно-статистична документація включає в себе програми статистичних спостережень, форми звітності та інструкції щодо їх заповнення, анкети, переписні (опитувальні) листи, інші статистичні формуляри, необхідні для проведення статистичних спостережень, які затверджуються органами державної статистики, а також державні класифікатори техніко-економічної та соціальної інформації тощо.

В умовах ринкової економіки першочерговою задачею є оптимізація звітності, приведення обсягу інформації до потреб системи управління. Так, у даний час у проведенні статистичних досліджень намітилася тенденція відходу від використання повсюдної звітності. Замість цього тепер застосовуються вибіркові обстеження, одноразові обліки, опитування. Це стосується, насамперед, дослідження життєвого рівня населення, інвестиційних процесів, використання виробничого потенціалу, ресурсозбереження, збалансованості економіки, екологічних проблем.

Статистична звітність — це офіційний документ, у якому містяться зведення про роботу підзвітного об'єкта, занесені на спеціальну форму. Статистична звітність найчастіше базується на даних бухгалтерського обліку. В її основі лежить первинний облік.

Первинний облік є реєстрацією різних фактів (подій, процесів і т. ін.), вироблених у міру їхнього здійснення і, як правило, на первинному обліковому документі. Прикладом може служити свідоцтво про народження дитини. В торгівлі до первинних облікових документів відносяться накладні на відпуск товарів, рахунки-фактури, тощо.

До функції первинного обліку входять операції спостереження, тобто реєстрація даних і підрахунок підсумків.

Первинний облік — невід'ємна функція всіх підприємств, заснувань і організацій. Без такого обліку їхня діяльність немислима. Чітко налагоджений первинний облік і звітність мають велике значення.

Програма і принципи організації первинного обліку повинні виходити з інтересів, потреб і умов діяльності підприємства (заснування, організації і т.п.), а також з потреб вищих органів і народного господарства в цілому.

Звітність як форма статистичного спостереження заснована на первинному обліку і є його узагальненням.

Управління статистичною звітністю і її організацією покладені на органи державної статистики. Кожне підприємство або установа представляє установлені форми статистичної звітності, що характеризують різні сторони їхньої діяльності.

Усі форми статистичної звітності затверджують органи державної статистики. Представлення звітності за незатвердженими формами розглядається як порушення звітної дисципліни, за що керівники підприємств і відомств несуть відповідальність. У торгівлі за повною програмою представлення звітності здійснюється лише тими торговими підприємствами й організаціями, які існують на самостійному балансі. При цьому всі торгуючі організації як у центрі, так і на місцях представляють органам державної статистики копії усіх своїх статистичних звітів, що направляються ними по лінії свого міністерства чи відомства.

Перелік звітності є списком форм звітності з вказівкою їхніх найважливіших реквізитів.

Основні реквізити звітності:

- 1) найменування форми звітності;
- 2) номер і дата твердження форми звітності;
- 3) адреса, до якої варто представляти звітність;
- 4) період, за який представляються зведення, або на яку дату;
- 5) терміни представлення звітності;
- 6) назва підприємства або організації, що представляє звіт, і його адреса;
- 7) назва міністерства (відомства), якому підзвітне підприємство;
- 8) підпис посадових осіб, відповідальних за складання звіту.

За своїм змістом форми звітності бувають типовими (загальними) і спеціалізованими.

Загальна звітність – це звітність, що містить ті самі дані для певної галузі народного господарства і для підприємств і організацій усього народного господарства.

У *спеціалізованій звітності* містяться специфічні показники окремих галузей промисловості, сільського господарства, тощо.

За періодом часу, за який представляється звітність, за його тривалістю розрізняють звітність поточну і річну. Якщо зведення представляються за рік, то таку звітність називають *річною*. Звітність же за всі інші періоди в межах менше року, відповідно – квартальна, щомісячна, тижнева, називається *поточною*.

За способом представлення розрізняють звітність термінову, коли зведення представляються по телетайпу, телеграфу, і поштову. Термінова звітність може мати будь-яку періодичність: тижневу, двотижневу, місячну і навіть піврічну і річну.

З 1993 року на обласні управління статистики покладені обов'язки по реєстрації суб'єктів господарської діяльності з присвоєнням їм єдиних державних реєстраційних кодів (ЄДРПОУ). Без наявності даного коду приватний підприємець чи юридична особа не можуть відкрити рахунок у банку, зареєструватися в податковій інспекції, пенсійному фонді, службі зайнятості і т.д. Класифікація підприємств проводиться за видами діяльності. В залежності від виду діяльності підприємствам визначають різні види статистичної звітності. Так, промислові підприємства звітують у відділ праці і зарплати, у відділ промисловості, матеріально-технічного постачання, фінансів.

Взагалі в обласному управлінні статистики існують спеціалізовані відділи, звіти яким надходять тільки з одного джерела – проведених обстежень (відділ обстеження життєвого рівня населення), і відділи, в які звітують усі суб'єкти господарської діяльності – відділ фінансів, праці і заробітної плати – і т.д. Відділи обласного управління статистики сформовані за напрямками діяльності і формованих звітів: відділ праці і зарплати, сільського господарства, транспорту, охорони здоров'я, перепису населення, фінансів і ціноутворення, торгівлі, тощо.

Оброблені дані у вигляді доповідей, таблиць, довідок на паперових, магнітних та інших носіях та електронною поштою або за допомогою засобів телекомунікацій подаються в Держкомстат України, в місцеві органи самоврядування та інші організації.

На основі оброблених даних у Держкомстаті України й обласних управліннях видаються статистичні бюлетені. Вони призначені для порівняння, вивчення і відстеження динаміки в показниках розвитку окремих галузей і сфер життя, а також держави в цілому. Статистичні бюлетені видаються як у вигляді щорічних збірників з динамікою показників за кілька останнього років з усіх галузей господарства, так і з окремих тематик.

5. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

Економічна безпека - це здатність національної економіки забезпечити стабільний розвиток виробництва в державі з метою оздоровлення її головних потреб. Вона охоплює такі різновиди безпеки, як фінансова, енергетична, техніко-технологічна, продовольча та ін.

Фінансова безпека передбачає захищеність фінансових інтересів держави та інших суб'єктів господарювання. Саме вона тісно пов'язана з іншими складовими економічної безпеки, від її рівня залежить інвестиційний клімат у державі. Зумовлена вона стабільністю грошово-кредитної, бюджетної та валютної систем. Фінансова безпека визначається наступними показниками:

- розподілом державного бюджету;
- стійкістю банківської системи, національної валюти;
- станом зовнішньої та внутрішньої заборгованості;
- дефіцитом платіжного балансу.

Енергетична безпека відображає захищеність держави (суб'єктів господарювання, регіонів, населення) від дефіциту енергії та її ціни на внутрішньому ринку. Вона залежить від кількості імпортованих енергоносіїв та країн-експортерів, енергомісткості виробництва, розвитку національного паливно-енергетичного комплексу, його технічного та технологічного рівня і, відповідно, собівартості енергії. Важливим аспектом енергетичної безпеки є наявність альтернативних джерел енергоносіїв, так і альтернативність видів самої енергії.

Технічна та технологічна безпека - це здатність держави забезпечити розробку та впровадження новітніх технологій для випуску конкурентоспроможної продукції. Її рівень залежить від державної підтримки фундаментальної та галузевої науки, орієнтованості на

ресурсо- та енергозберігаючі технології, а також вихід на закордонні ринки.

Продовольча безпека передбачає забезпечення населення країни якісними продуктами харчування у гарантованому обсязі у будь-який час (стихійне лихо, військові дії, блокада з боку інших держав). Продовольча безпека залежить від стану національного агропромислового комплексу та його підтримки державою, земельного законодавства, форм власності та господарювання, а також платоспроможності населення.

З розглянутих визначень видно, що задачі економічної безпеки отримують статус національної проблеми, а саме збереження економічного суверенітету держави, тобто повної незалежності країни як у внутрішніх, так і в зовнішніх справах. Економічна безпека країни залежить від дії внутрішніх і зовнішніх чинників і сил, зацікавлених у зміні державного політичного або соціального ладу.

У січні 1997 р. Верховна Рада України прийняла Концепцію (Основи державної політики) національної безпеки України. В цьому документі економічна безпека (безпека в економічній сфері) трактована як складова національної безпеки. До неї віднесені такі напрямки державної політики національної безпеки: недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів, перетікання їх у тіньову економіку; контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника; боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів.

Економічної безпеки країни можна досягти лише за умови економічної рівноваги в державі. *Рівновагою* вважається таке становище населення країни, за якого забезпечується його нормальні умови буття і праці. А це залежить від наявності достатньої кількості основних ресурсів, сталості фінансово-кредитної і грошової систем, дієвості правоохоронної системи, готовності війська до захисту держави, надійності й ефективності системи самоврядування та державного управління. Економічна нестабільність зумовлює порушення економічної рівноваги, а це може спричинити втрату суверенності або державності.

Україна може утвердитися як економічно розвинена держава завдяки запровадженню наступних елементів урядової політики:

- 1) захисту свого ринку від неякісних товарів країн “третього світу”;

2) протекціонізму власного виробника у вигляді зниження податків та зменшення кількості контролюючих та перевіряючих органів;

3) лібералізації зовнішньоекономічної діяльності (можливості виходу на зовнішні ринки);

4) використанні іноземних кредитів на умовах, вигідних не тільки кредитору, а й Україні.

Особливу увагу в державі треба приділяти фінансовій безпеці, а саме внутрішнім та зовнішнім її загрозам.

До внутрішніх загроз фінансової безпеки належать: недосконалість і незавершеність національного законодавства у фінансово-кредитній сфері; відсутність достатнього золотовалютного запасу й алмазного фонду держави; низький рівень інвестиційної діяльності; неефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків; недосконалість бюджетної системи, низький рівень бюджетної дисципліни і надмірні державні витрати та дефіцит державного бюджету; високий рівень інфляції; зростання тіньової економіки, посилення її криміналізації, нелегальне перетікання валютних коштів вітчизняних підприємців за кордон; необґрунтована підтримка курсу національної грошової одиниці; платіжна криза; значна заборгованість у виплаті заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат; неповноцінність фондового ринку; нерозвиненість страхового ринку, системи довірчого управління майном; слабкість банківської системи зростання внутрішнього боргу країни.

Зовнішніми загрозами є такі: значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо; залежність реформування економіки країни від отримання іноземних кредитів та іншої закордонної допомоги; зростання зовнішнього державного боргу і нераціональне використання закордонних кредитів; втручання міжнародних фінансових організацій у національну фінансово-кредитну сферу; залежність вітчизняного фінансового ринку від світового; дефіцит платіжного балансу країни.

Отже, забезпечення пріоритетів фінансової безпеки може мати вирішальне значення для досягнення Україною і безпеки економічної. Тому, крім питань енергетичної безпеки, питання фінансової безпеки є першочерговими для України. Найбільш актуальними з них є питання бюджетного дефіциту та приватизації державного майна.

Ці питання існують як існують, але про корегування цих процесів відомо небагато. Спробуємо зупинитися на них більш докладно.

У системі фінансової безпеки на перше місце треба поставити *державний бюджет*: справді, саме через бюджет реалізується найбільша частина національного доходу та ВВП країни. Бюджет, згідно Закону України "Про бюджетну систему України", – це "...план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади". Одним із завдань, або таких функцій, є підтримування ринкової рівноваги і стимулювання розвитку окремих сфер та галузей національної економіки. Визначення джерел і сум надходження коштів до нього, державних видатків, шляхи покриття дефіциту називають бюджетною політикою. Державним бюджетом, як контрольованим грошовим фондом держави, розпоряджається уряд.

Кошти з державного бюджету використовують на державне управління, оборону, фінансування бюджетних галузей народного господарства (освіти, науки, культури та ін.). Верховна Рада України визначає головні напрями бюджетної політики, розглядає проект державного бюджету, вносить зміни та доповнення до нього, затверджує, контролює його виконання, затверджує звіт про використання бюджетних коштів.

Розмежування державних податків, зборів та інших обов'язкових платежів між рівнями бюджетної системи здійснюються відповідно до Закону України "Про бюджетну систему України". Видатки бюджетів усіх рівнів поділяють на поточні і видатки розвитку.

Поточні видатки - це видатки бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій, які діють на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів соціального захисту населення.

Видатки розвитку - це видатки бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема: фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення; фінансування структурної перебудови галузей економіки; субвенції та інші видатки, пов'язані з розширенням відтворення.

Значну частину державного бюджету витрачають на загальнодержавні програми підвищення життєвого рівня, заходів соціального захисту населення, охорони навколишнього природного середовища, ресурсозбереження.

З державного бюджету виділяють кошти на утримання органів державної влади, державного управління, судів, прокуратури, а також на програми, які виконують спільно з іншими країнами. Перевагу надають

переважно тим видаткам, які пов'язані із соціальним захистом та соціальним забезпеченням населення.

У державному бюджеті передбачено також резервні кошти (в межах до 2% від обсягів видатків державного бюджету) для ліквідації наслідків стихійних явищ, аварій і катастроф.

Наявні бюджетні ресурси спрямовують переважно на погашення заборгованості з заробітної плати працівникам бюджетних установ, фінансування соціально-культурної сфери та соціального захисту населення.

Одним із головних напрямів бюджетної політики більшості країн світу є прагнення до бездефіцитного бюджету або підтримування дефіциту на мінімальному рівні. Дефіцит державного бюджету вимірюють у відсотках до ВВП.

Дефіцит державного бюджету є одним із найважливіших макроекономічних показників, які характеризують стійкість економічної системи. Країни, які створили ефективні функціональні економічні системи і здатні регулювати співвідношення доходів і видатків держави, мають позитивне сальдо (профіцит) або незначний дефіцит. Наприклад, у 1992 р. перевищення державних доходів над видатками було характерне для Сінгапуру, Таїланду, Австралії, Мексики, Гонконгу, Аргентини. Рекордного рівня профіцит державного бюджету досяг у Кувейті на початку 80-х років - понад 60% ВВП.

Єдиної думки про збалансованість державного бюджету немає. Зокрема, Р. Солоу наполягає на тому, що уряд зобов'язаний вживати заходів щодо збалансування бюджету (збільшуючи податки і зменшуючи бюджетні витрати) не в роки застою або кризи, оскільки економічні труднощі, які виникли, можуть лише поглибитися, а тільки в сприятливі для економіки періоди. К. Ерроу (лауреат Нобелівської премії в галузі економіки за 1972 р.), навпаки, вважає, що недоцільно прагнути бездефіцитного бюджету. Якщо, наприклад, економічне зростання становить 3% за рік, то і дефіцит бюджету в розмірі 3% ВВП є абсолютно прийнятним.

В Україні протягом останніх років зберігається значний дефіцит державного бюджету. У 1995 р. абсолютна величина дефіциту становила 3,6 млрд грн., або 6,6% ВВП, у 1996 р. – 6,8% до ВВП замість 5,7%, затверджених Верховною Радою. Дефіцит державного бюджету в Україні протягом 1991–1999 рр. був зумовлений як недостатніми

надходженнями, викликаними економічною кризою та обмеженою базою оподаткування, так і надмірними (стосовно доходів) видатками на підтримку неефективних галузей (зокрема вугільної), ліквідацію наслідків на ЧАЕС, на соціальну сферу.

Приватизація — це зміна якоїсь власності на приватну. Власність — це сукупність економічних відносин виробництва, розподілу та споживання. Приватизація безпосередньо ніяких нових елементів у системі виробничих відносин не створює і не може створити за самою природою справи. Отже, приватизація виконує, в кращому випадку, функцію створення передумов утвердження капіталу. Роздержавлення і приватизація державних підприємств — це насамперед відчуження засобів виробництва у власність (користування, володіння і розпорядження) окремих фізичних і юридичних осіб. І при переході від командної економіки до ринкової вона і де-юре, і де-факто породжує і передумови, і прояв засобів виробництва та робочої сили як капіталу, тобто створює нові виробничі відносини.

На жаль, українські урядовці не врахували того, що поняття ринку набагато ширше, ніж велика кількість приватизованих підприємств. Отже, незадовільні наслідки приватизації і, зокрема, жакливе "первісне накопичення капіталу" на її першому етапі не є об'єктивною закономірністю, хоча багато в чому вони були історично зумовлені. Їх причина в основному криється в незадовільній організації проведення реформи в цілому, роздержавленні і приватизації державної власності зокрема, у сприянні державних чиновників незаконному збагаченню.

Приватизація в Україні (як і в Росії та інших країнах Східної Європи) відбувається в два етапи:

1. Сертифікатний (так званий "ваучерний") етап — забезпечення рівних умов приватизації для всіх громадян країни.
2. Грошовий — право на приватизацію має той, хто заплатить до державної скарбниці більшу суму грошей.

Така подвійна система призначена для забезпечення соціальної справедливості і одночасно для того, щоби держава не тільки позбулася тягара у вигляді нерентабельних підприємств, але й отримала за це гроші.

Однак під час ваучерної приватизації в Україні були допущені такі негативні аспекти:

1) не була здійснена реальна прив'язка вартості сертифіката до частки державної власності;

2) була допущена соціальна “зрівнялівка” у приватизаційних процесах: на відміну від Польщі чи Чехії в Україні при отриманні сертифікату не враховувався стаж роботи громадянина;

3) неможливість приватизації об'єктів соціально-культурного призначення та торгівлі за ваучери, що сприяло несформованості й досі класу дрібних власників;

4) найкращі та найцікавіші для приватизації об'єкти були залишені для грошової приватизації.

Проте й грошова приватизація, що триває в Україні і зараз, має негативні аспекти, головними з яких є:

1) закритість тендерних торгів;

2) мала ефективність від реалізації об'єктів у ході приватизації;

3) приватизація штучних посередників на ринку, що сприяє підвищенню цін на товари, які реалізуються на цьому ринку (приватизація Обленерго);

4) можливість повного перепрофілювання або навіть закриття приватизованого об'єкта його новим власником, що і намагаються робити іноземні фірми для знищення їх конкурентів в Україні.

6. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Регіон - це частина території країни, на якій функціонує сформований комплекс галузей виробництва, виробничої та соціальної інфраструктури.

Кожен регіон характеризується специфічними природно-географічними, історико-демографічними, політико-адміністративними особливостями. Саме в регіоні створені умови для виробничої діяльності, проживання та організації побуту і відпочинку населення. Тут формуються ознаки етнічної спільності людей, їхньої економічної і соціальної цілісності, поєднані інтереси усіх суб'єктів господарювання.

Регіональна економіка покликана забезпечувати раціональне використання ресурсного потенціалу регіону і на цих засадах вирішувати соціально-економічні проблеми населення, зменшувати залежність

регіонів від центру. З цією метою треба визначити стабільні нормативи відрахувань до бюджетів усіх рівнів.

Головна мета державного регулювання розвитку регіонів – забезпечення найповнішого використання їхнього ресурсного потенціалу шляхом оптимального поєднання інтересів держави і кожного регіону. Регіональна політика держави охоплює такі напрямки, як економічний, соціальний, демографічний, екологічний, поселенський та науково-технічний.

Найважливішим серед цих напрямків є *економічний*. Завданням регіональної політики держави тут є забезпечення комплексного і збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням наявних трудових ресурсів, науково-технічного потенціалу та можливостей їхнього ефективного використання.

Соціальний напрям означає, що держава сприятиме прискореному розвитку соціальної та виробничої інфраструктури в тих регіонах, у яких низький рівень соціального забезпечення (передусім у сільській місцевості).

Демографічний напрям державної регіональної політики повинен стимулювати якісні зміни демографічної і соціальної структури населення, створювати умови для зменшення смертності та зростання народжуваності, оздоровлення населення тощо.

Екологічний напрям охоплює регулювання природногосподарської збалансованості в регіонах і створення сприятливих умов для життєдіяльності населення, раціональне використання рекреаційних ресурсів та ін.

Поселенський напрям регіональної політики спрямований на формування раціональної системи розселення, збереження заселеності сільської місцевості, зростання ролі у поселенських структурах сільських населених пунктів, селищ міського типу та малих міст, стримування розвитку великих міст та ін.

Науково-технічний аспект регіональної політики повинен забезпечувати таке: розвиток пріоритетних напрямків наукових досліджень, раціональне ресурсоспоживання і природокористування; розробку, освоєння та широке використання принципово нових конкурентоспроможних машин, технологій і матеріалів; розробку технології ефективного використання енергоносіїв; сприяння зменшенню залежності від імпорту тощо.

Управління комплексним розвитком регіону повинно ґрунтуватися, насамперед, на залежності економічних можливостей регіону від ефективності функціонування виробництва, благополуччя кожного господарюючого об'єкта території від результатів його діяльності. З цією метою регіональні бюджети потрібно формувати на підставі запровадження тривалих фіксованих нормативів відрахувань до державного бюджету з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку кожного регіону.

У статті 28 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" перелічені повноваження місцевих рад у галузі бюджету, фінансів і цін, які в основному стосуються:

- бюджету області, міста;

- цін та тарифів на певні види товарів та послуг;

- доходів, які отримуються від комунальної власності, тощо.

Важливими для регіонів сьогодні є питання розвитку підприємництва, роздержавлення і приватизації комунальної власності, проведення приватизації майна агропромислового комплексу та аграрної (особливо земельної) реформи, соціальний захист населення, формування товарного і фінансового ринків, ринку праці, інших інститутів ринкової інфраструктури та ін. Це означає, що регіональні органи повинні сприяти створенню всебічного ринкового середовища. З іншого боку, вони повинні забезпечувати розвиток регіональної соціальної і виробничої інфраструктури. Виходячи з цього, регіони країни повинні мати певну економічну самостійність у своїх діях.

Водночас питання економічної політики на регіональному рівні напряду пов'язані з державними економічними проблемами, так як саме держава формує єдиний бюджет та перерозподіляє доходи між регіонами задля отримання більш-менш рівнозначного доходу в кожному регіоні. В залежності від того, який відсоток в дохідній частині бюджету регіону складають власні кошти регіони України, можна розподілити на регіони - "донори" та дотаційні регіони. У 1999 році в Україні налічувалося чотири регіони – "донори", тобто такі, дохід яких використовувався на підтримку інших регіонів. Це Харківська, Донецька, Дніпропетровська та Запорізька області. Дотаційні регіони України розташовані переважно у західній частині. Це пов'язано з історичним їх розвитком та переважною орієнтацією на виробництво сільськогосподарської продукції, яка є дотаційною майже в усіх європейських країнах. Найбільш дотаційною

областю України у 1999 році була Чернівецька, власний дохід якої у сукупній доходній частині бюджету склав лише 3 %.

Крім розподілу доходів, держава може ще надавати пільгові умови розвитку певним регіонам для розвитку в них пріоритетних галузей промисловості, поширенню експортних можливостей, сприянню зайнятості населення. Надання пільг виглядає, головним чином, у зменшенні обсягу податків, що сплачують місцеві виробники. Надання таких пільг оформляється у вигляді створення *вільних економічних зон (ВЕЗ)*.

Створення ВЕЗ об'єктивно зумовлене процесом територіального поділу праці, невпинним розвитком зовнішньоекономічних зв'язків. ВЕЗ створюються для налагодження міждержавних торгових контактів у морських і річкових портах, пунктах перетину транспортних шляхів, залізничних вузлах, аеропортах.

Усе це дає підстави до утворення ВЕЗ як форми організації господарської діяльності на певній території тієї чи іншої країни, в межах якої встановлюються особливі правила економічної діяльності. На території ВЕЗ діють пільгові податки, митні, валютно-фінансові та інші умови діяльності як національних, так і іноземних суб'єктів підприємництва. Метою створення ВЕЗ є залучення іноземних інвестицій, освоєння і впровадження у виробництво прогресивних технологій, нарощення виробництва товарів на експорт і для потреб внутрішнього ринку, розвиток ринкової інфраструктури, обмін передовим управлінським досвідом. У ВЕЗ суб'єктам господарювання надають за певною процедурою деякі пільги на визначений термін, чим створюють сприятливі умови для інвестування.

У міжнародній практиці налічується три основних напрямки створення ВЕЗ:

- імпорт товарів, технологій, промислової продукції;
- експорт промислової продукції;
- залучення-вивіз капіталу.

За цими напрямками виділяють понад 20 різновидів ВЕЗ, основними з яких є:

- 1) *Вільні промислові зони*. Вони створюються, як правило, в країнах, що розвиваються. Мета – залучення іноземних інвестицій для створення промислового виробництва на території зони. Основний напрямок – імпорт товарів промислового призначення, технологій. Створення зон

такого типу допомагає розвитку економіки країни, трансформації її промисловості. Більш 110 зон цього типу розташовані в 40 країнах.

- 2) *Зони підприємництва* створюються у промислових розвинутих країнах. Ціль – підтримка малого бізнесу і стимулювання його розвитку, створення пільгових умов для національного виробника. Продукція з таких зон не поставляється на зовнішні ринки, а розрахована на потреби національного ринку. Зони такого типу утворені у Великобританії, США, Бельгії, Франції.
- 3) *Банківські зони* спрямовані на залучення та вкладання великих капіталів. Це єдиний тип вільної економічної зони, який є професійним, тобто відноситься до одного виду діяльності. Дана зона не має стабільних географічних кордонів і тому може бути поширена на всю територію держави.
- 4) *Вільні комерційні зони* є такими, що найбільш часто зустрічаються в світі. Вільна комерційна зона є територією з точними контурами, розташована найчастіше в порту чи поруч з ним, на якій дозволена необмежена торгівля з усіма країнами. На території такої зони дозволена необмежена торгівля з усіма країнами. Товари на території зони можуть знаходитися до 15 діб без оподаткування, від 15 днів до одного року та піддаватися пільговому оподатковуванню до їх повного чи часткового збуту на ринку країни перебування. Товари можуть бути відкриті для перевірки або перепакування. Такі зони, як правило, використовуються фірмами, що займаються імпортом, експортом чи оптовими поставками.
- 5) *Порто-франко* також відноситься до числа найбільш розповсюджених класичних зон. У своїх межах порто-франко може включати комерційну зону та поширюватися на площу всього міста. В рамках даної зони діють переважно іноземні фірми, які вкладають свій капітал у розвиток промислового потенціалу даної зони. Тому, крім простої перевалки і складського збереження товарів, а також чисто комерційної діяльності, всередині зазначених периметрів зони можуть оброблятися, вироблятися і збиратися товари. Завдяки пільгам у оподаткуванні та низькій вартості робочої сили в країнах, що розвиваються, товари, вироблені на території такої зони, мають меншу собівартість. Тому можливий їх подальший експорт у інші країни.

6) *Магазини безмитної торгівлі (Duty Free Shops)* є особливою формою вільної економічної зони. Вони розташовані в морських портах, аеропортах, на залізничних станціях, пунктах перетину державного кордону. Вони пропонують особам, що залишають країну, деякі товари за зниженими цінами. Це досягається за рахунок виключення з ціни суми податку на додану вартість (ПДВ). Площа таких зон є найменшою і не перевищує декількох сот квадратних метрів. Ці зони розташовані за митним кордоном, але в межах державного кордону країни. В країнах Європейського союзу, крім реалізації товарів зі знижкою, на території таких зон передбачене повернення ПДВ для іноземців, що від'їжджають, на будь-який товар, що був придбаний в країні впродовж півроку. Це відбувається в спеціальній державній установі, розташованій на території зони. Ціль створення таких зон – експорт продукції, його стимулювання та реклама національних виробників товару.

Вільні зони розглядаються як засіб, що забезпечує створення сприятливого середовища, в якому економічна діяльність і приватна ініціатива звільнені від обмежень, властивих національній політиці держав, оскільки вони надають підприємствам можливість здійснювати інвестиції з високими рівнями рентабельності в країнах чи регіонах за їх вибором. В одній країні можливе створення одночасно вільних зон різного типу.

В усіх вільних економічних зонах держава доручає управління адміністративно-господарською діяльністю приватним особам або корпораціям. Управління зоною відбувається за принципом ради директорів. ВЕЗ не є постійним державним утворенням. Їх кордони можуть корегуватися та змінюватися. Крім того, держава не дає пільг на виробництво та реалізацію товару саме в цьому місці, тому земельні ділянки в експортній зоні не продаються, а здаються в оренду інвесторам. Граничні терміни оренди в зоні коливаються від 10 до 50 років.

Фірми, які хочуть розгорнути виробництво у ВЕЗ, завжди повинні одержувати від уповноваженого органу спеціальний дозвіл (ліцензію), в якому обумовлюються їх конкретні зобов'язання. Головна умова, що висувається перед виробниками промислової продукції, — це її експортна орієнтація. В більшості випадків законодавчо встановлюється, що вся вироблена у ВЕЗ продукція повинна експортуватися. Деякі країни

допускають можливість постачань продукції підприємств БЕЗ на внутрішній ринок, але, як правило, у порівняно невеликих межах — 10 – 15% від всього обсягу їх виробництва. При цьому ставиться умова, щоб даний захід не наносив шкоди національній промисловості.

Поряд зі створенням особливого комерційного і фінансово-економічного режимів найважливішою рисою всіх БЕЗ є інфраструктурна облаштованість території зони за принципом промислового парку. Це припускає повну комплексну підготовку виділеної під зону ділянки, включаючи будівництво, прокладку всіх необхідних інженерних споруджень і комунікацій (енерго-, тепло- і водопостачання, каналізації, очисних споруджень, ліній зв'язку).

Підготовлена територія зони поділяється на певну кількість ділянок, частина з яких попередньо забудовується організаторами зони стандартними виробничими корпусами модульного типу на предмет їх використання під різні виробництва. Інша частина ділянок резервується для самостійного будівництва інвесторами виробничих корпусів. На території зони чи в безпосередній близькості від неї будуються приміщення для адміністрації зони, митної служби, складські спорудження, бізнес-центри, тощо.

Зони експортного виробництва є територіями, що охороняються, зі спеціальним пропускним режимом. Зайняті в зонах робітники і спеціалісти проживають поза межами зони в спеціально побудованих поруч із зонами селищах і гуртожитках або прилеглих населених пунктах.

Розміри територій БЕЗ звичайно невеликі і складають від 0,3 до 300 кв. км. Чисельність зайнятих у БЕЗ, за умови повної заповнюваності її площ, призначених для виробництв, коливається в межах від 5 до 50 тисяч чоловік.

Перші підходи до створення БЕЗ в Україні були передбачені законодавством ще у 1992 р. Однак цей напрям економічних реформаций, на думку вчених, не одержав належного розвитку. А він, як свідчить досвід, є ефективним прискорювачем техніко-економічного і регіонального розвитку.

У БЕЗ для інвестицій створені певні пільгові умови і правова стабільність на визначений термін. На таких засадах об'єкти БЕЗ стають привабливими і для внутрішнього, і для зовнішнього інвестора.

Формування пропозицій щодо створення вільних економічних зон чи об'єктів потребує, насамперед, проведення інвентаризації наявних науково-технічного, промислового і гуманітарного потенціалів регіону.

Успішні організація і розвиток ВЕЗ неможливі без прийняття відповідної системи законів і нормативних актів. Її ядром і основою покликаний бути загальний закон про вільні економічні зони, який чітко регламентує головні цілі, завдання, принципи їх створення, права і відповідальність усіх зацікавлених сторін, комплекс преференцій, порядок створення і ліквідації.

Під час розробки програм або пакетів документів ВЕЗ головну увагу треба зосереджувати на виборі пріоритетних товаро-виробничих напрямків: на випуску продукції з закінченим технологічним циклом; на впровадженні ресурсо- і енергозбережних технологій, організації глибокої переробки сільськогосподарської сировини тощо.

Прикладом таких підходів може бути робота Львівської облдержадміністрації з підготовки державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, в якій передбачено створення спеціальних економічних зон "Яворів", "Жовква", "Мостиська", курортотополісу "Трускавець".

ВИСНОВКИ ЗА КУРСОМ

Підсумовуючи цей курс лекцій можна сказати, що держава має багато важелів впливу на економіку, але вона повинна користатися ними лише тоді, коли цей вплив дійсно потрібний. Формування ринкових відносин в перехідній економіці є дуже хитким процесом і надмірне форсування цього процесу державними інститутами (навіть з благими бажаннями) може лише зашкодити йому. Вплив держави повинен носити скоріше побічний характер через інструменти, які "з'єднують" політичну владу країни з економікою: податки, державні інвестиції, трансфертні платежі, тощо. Правильне використання цих інструментів допоможе владі в Україні не тільки не повторювати помилок попередніх урядів, але і не створювати "нових велосипедів" в економіці.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р.-Київ:Право, 1996.-56с.
2. Закон України "Про підприємництво в Україні" // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - №14. – с. 168.
3. Закон України "Про державну статистику" // Голос України. – 2000. - №153. – с.8.
4. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" // Урядовий кур'єр. – 1997. - №107-108.-с.11-20.
5. Закон України "Про бюджетну систему України" // Відомості Верховної Ради України. – 1995. - №26. – с. 195.
6. Закон України "Про державний бюджет України на 2001 рік" // Офіційний Вісник Уряду України. – 2000. - №52.
7. Закон України "Про приватизацію" // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - №17. – с. 122.
8. Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - №38. – с. 508.
9. Бункина М.К., Семенов А.М. Экономическая политика. Учебное пособие – М.: ЗАО «Бизнес- Школа «Интел-Синтез», 1999. – 336 с.
- 10.Всемирная история экономической мысли: В 6т. Т.5. Теоретические и прикладные концепции развитых стран запада / МГУ им. М.В. Ломоносова; гл. редкол. В.Н. Черковец. – М.: Мысль, 1994.– 560 с.
- 11.Всемирная история экономической мысли: В 6т., Т.6. Экономическая мысль социалистических и развивающихся стран в послевоенный период / МГУ им. М.В. Ломоносова; гл. редкол. В.Н. Черковец. – М.: Мысль, 1997.– 784 с.
- 12.Гуторова Л.Д. Путь к процветанию и успеху: свободная экономическая зона. – Харьков: РИП «Оригинал», 1998. – 208 с.
- 13.Державне регулювання економіки / За ред. І.Р. Михасюка. – Львів: "Українські технології", 1999. – 640 с.
- 14.Задорожный Г.В. Экономическая безопасность и теневая экономика. – Харьков: ХИБМ, 1999. – 206 с.
- 15.Комплексная программа развития производства товаров народного потребления и сферы услуг на 1986 – 2000 гг. – М.: Политиздат, 1985.- 44 с.

16. Основы экономической безопасности / Под ред. Е.А. Олейникова – М.: ЗАО «Интел-Синтез», 1997. – 280 с.
17. Пащенко Е. Экономическая реформа в КНР и гражданское право / РАН, Институт Дальнего Востока – М.: Спарк, 1992. – 186 с.
18. Питерский В.М. Минеральные ресурсы и национальная безопасность. – М.: Научный мир, 1986. – 204 с.
19. Статистика: Підручник / За ред. А.В. Головача, А.М. Єріної, О.В. Козирева. – К.: Вища школа, 1993. – 624 с.
20. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: МАУП, 2000. – 176 с.
21. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи). Інститут економічного прогнозування. / За редакцією акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Логос, 1999. – 500 с.
22. Шишкин А.Ф. Экономическая теория: Учебное пособие для вузов. 2-е изд.: В 2 кн. Кн.1. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1996. – 656 с.
23. Шишкин А.Ф. Экономическая теория: Учебное пособие для вузов. 2-е изд.: В 2 кн. Кн.2. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1996. – 352 с.

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Економічна політика держави: її складові і принципи	4
2. Економічна діяльність держави	11
3. Суть державного програмування і види програм	16
4. Державна статистична звітність	23
5. Економічна безпека України	29
6. Економічна політика на регіональному рівні	35
Висновки за курсом	42
Рекомендована література	43

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Економічна політика

Конспект лекцій для слухачів магістратури державної служби

Автори:

Дороніна Майя Степанівна

Горовий Дмитро Анатолійович

Відповідальний за випуск

Іванов Ю.Б.

Редактор

Демченко Н.І.

Коректор

Флорінська О.Ю.

План 2001 р., поз. № 64-К

Підп. до друку __.__. 2001

Формат 60 x 90 1/16

Папір TATRA.

Друк офсетний.

Ум.- друк. арк. ____

Обл.- вид. арк. ____

Тираж 100 прим.

Зам. № ____

Безкоштовно